

Fontos korszak, felnőtte tett

Onagy Zoltán beszélget a hatvanéves Géczi Jánossal

– *Móricz szerint az ember sorsa az első tíz évben eldől. Aztán ezt a tíz évet titkolja vagy beszél róla. Nem emlékszem, hogy olvastam valaha a gyerekkorodról, tegyünk egy kört a kisgyerek Géczi Jancsi körül. A vonatkozó konkrét adatok 1954. május 4., Monostorpályi. Ez a Nyírség, közel Debrecenhez, a román határhoz. Először is, ha szomszédban a város, hogyan született Monostorpályiban, bába segítségével? Mit tudsz erről? Miként tartja nyilván a családi emlékezet?*

– A falu éppen a Nyírség peremén helyezkedik el, délnyugaton, a nagyobbik fele a futóhomok dűnéin, kisebbik részben kotus nyírlápon, szikesek felé eső laposföldön. Születésemkor háromezer főnél több volt a lakossága, úgy tudom, mára kettőezer-kétszázra fogyott. A falu majd ezeréves múlttal rendelkezik, s a történelmére, mert a szegénységén túl nem adatott egyéb számára, helyel-közzel büszke. A földművelés, a cselédi hagyomány, a protestantizmus a karakterformálói, s talán az, hogy szinte színmagyar: húsz-harminc főnél nem több az ukrán, illetve a cigány származású népesége. Néhány éve egy nagyobb esszé írtam szülőfalumról, Lassú árnyék a címe, párja a Veszprémet értelmező Nyomnak. A bába, aki világra segített, Böske néni. Bordás Sándorné Hajdú Erzszi néni, az első iskolám – a Koló – épületétől egy-két háznyra élt, takaros kockaházban, ápolt kerttel, s éveken át, amikor ideje elérkezett, spárgával, azaz csiréggal, az otthoni szóhasználat szerint nyúlárnyékkal látta el a családjunkat. Szerettem a vad ízét. Anyám, lévén tót származású, rendkívül változatosan főzött, a helyi szokásokkal szemben terjedelmes háztartást vezetett, ezért mindenféle terményt beszerzett. Böske néniről közvetlen élményem nem maradt sok, kerékpárral közlekedett, mély hangon beszélt, s akkurátusan rendezkedett.

Apám asztalosként kereste a kenyerét, amíg lehetett, ma már nincs meg a községi bolt számára készített pultja, de a templom – mellette Balassi Ferenc tokaji vicekapitány sírja látható, na és az óvodám udvara, egykori temető, ahol gyerekkoromban csontokat ástam ki a földből – belső szélfogó ajtaja az ő keze munkája. A házunk épülőben sem volt, a régi, 1952-ben vásárolt tanítói épület állt, bár a szoba, amelyben születtem, utóbb a gyerekkorom szobája, a mai napig változatlan helyű és szerkezetű. Hajnalban kezdődött a születésem, meglehetősen délelőttig tartott, öt órakor, előfordulhat, valami számmisztika is van az okolásban: 1954. 5. 4., öt órai kezdettel. Ha igaz, ez prognózis is a jövőmet illetően.

– *A számmisztika mit ígér, mit jósol pontosan?*

– Komoly értelmező jelentőségűnek látom a kortárs pszichológiának és az etológiának. A flow, az áramlás, amely születésemkor befogadott, ki fog magából ejteni, mint ahogy a folyó kiteszi a partjára az akár évtizedek át vele haladó uszadékfát.

– Érttem, mint ahogy azt is, hogy az emberi sorsnak nincs olyan részeleme, ami mögé ne volna képes tetszetős elméletet gyártani, ez a flow külön frappáns az uszadékfával és a folyóval, de pontosan mit prognosztizálnak a számok: „1954. 5. 4. öt órai kezdettel.”?

– Csak ígér egyet, fókuszál a sok megnevezetlen lehetőség közül. A 4-es szám ismételt fölbukkanását az életemben.

– És a Móricz-megállapításhoz mit szólsz?

– Ami Móriczot illeti, az első könyv, amelyet ajándékba kaptam, Kondor Béláné, Jánszki Vera nénitől, anyám tanítónő barátnőjétől, Móricz puha kötéses, tenyérrel betakarható novellái, a Mese a zöld fűvön. Ámbár, ha a családi élet karakterére kellene megállapítást tennem, akkor azt nem móriczi közelítéssel vázolnám fel, hanem Móra Ferenc-ivel. Nyilván, mivel anyám, a tanítónőségbe belenövő kuláklány, a maga medgyesegyházi nemzetiségű múltjával ezt inkább magáénak tudta.

– Ha édesanyád pedagógus egy faluban, mint az enyém, akkor a pedagógusgyerekekkel szemben az elvárások, a teljesítés sokkal szigorúbban számon kérhető és számon kért, mint a téesztraktoros fiúé. Keserves pillanatom ezzel kapcsolatban százakra rúg. A falu mechanizmusa, személyire szabott, a hierarchiának megfelelő követelményrendszere Magyarországon ugyanúgy működik keleten, északon, nyugaton? Nyomasztó élmény, emlék a pedagógusgyerek szerepkör?

– Nem hinném, hogy szociálpszichológiai oldalról különbözően értékelhető helyzetben nőttünk volna fel, éppen ezért, az ilyen nevelődési helyzetek miatt is elég pontosan látom a te szövegeid és az enyémeik nem egy közös mozgatórugóját. Az iparos apa és a tanítói anya (mindkettő családjá földművelő) nevelésében közös az invenciózusság, tudják, amely minden jó nevelés lényege: a nevelt, ha imponálni akar a szeretteinek, önmagát fejleszti. Az iskolai közeg amúgy nehezen elviselhető, korlátozó tér volt, a kortársaim se könnyítették meg a helyzetemet. A rokonság sem. A természeti környezetem, s mindazok, akik ezt a közeget használni tudták, azonban sokat jelentettek. De végezetül: nagyon elvágytam már Monostorpályiból, amikor középiskolába mentem.

– Egy dologban megegyezhetünk, a pedagógusgyerek elszigetelt és túlkorlátozott az iskolában, az osztályában. Ráadásul anyám könyvobolond volt, nagyapámtól örökölte, ha akartam, elbújtam a leghátsó szobába a tizenöt éven át épülő, nagy házunkban, olvastam, amíg birtam. Jobban jártam volna, úgy tűnik ma, ha időben és jókedvemből megtanulom a kerékpárszerelés fortélyait, egyebet. A lakásban fellelhető könyvanyag korlátozza a fiatal szervezetet az időszaki fejlődésben. Velem ezért történt, ami. Nem kellett volna. Veled hogyan?

– Sokat olvastam ugyan, főleg Vernét és az ifjúsági irodalmat, és nem csupán a család könyveit (anyám, amit lehetett, megvásárolt számomra és majd a húgomnak), hanem a könyvtárit is, de ez nem akadályozta a szükséges vidékjárást. Igaz, azt egyedül tettem. A ház körül ugyancsak akadt teendő, ha nem is sok. Napközi otthonos voltam, nem is lett volna szétpergő időm. Szerintem akkor vált sajátommá, mert magától értelmezhetőnek és kényelmesnek tűnt a gondolkodás, ámbár mindennap szembesültem, hogy annak mennyi a hátránya. Nem lehet véletlen, hogy mára senki sincs velem egykorú 15 éves koromból, akivel fennmaradt volna a kapcsolat. Az olvasásdüh majd csak kamaszként vesz rajtam erőt, a magyartanárnom megközelítésére kizárólag ez a lehetőség maradt. És a verselés. De hogy a könyv nem csupán szórakozás, ahogyan a faluban mondták, hanem a valóságismeret egyik forrása, azt Monostorpályitól és a családomtól kaptam.

– A középiskolai éveket is meghatározza három alaptényező. A városban laksz-e, kollégista vagy-e, és a kategóriák alján: bejáró vagy-e. A bejáró nem tartozik senkihez és semmihez. Ráadásul esélye sincs a szülőktől való elszakadásra, mert nappal felelősséggel tartozó gimnazista, délután gyerek, aki kötelezően, ha morogva is, de elvégzi a kiszabott feladatokat, ami egy falusi családban megkerülhetetlen, a gyerek a család szerves alkotóeleme, épp úgy napi rutinokkal, mint az apa és az anya.

– Debrecenben, a Tóth Árpád Gimnázium biológia-kémia tagozatában tanulok. Az első évben kollégistaként, ahol keserves tapasztalatokra teszek szert, s nem is érzem otthonosan magamat. Nem nőtem fel eléggé ahhoz, hogy rigid körülmények között tengjek-lengjek, s a megőrzés, amelyet az intézmény tud biztosítani, számomra kevésnek bizonyult. Én nem a kortársi befolyásokra voltam abban a korban nyitott, hanem a felnőttekére. Bejárni a városba nem akartam, sajnáltam rá az időt. Albérletbe kerültem, magam szerveztem a napjaimat, s a hétvégekre utazok haza. Az osztálytársaim – ellentétben a kollégista társasággal – csupa vezető értelmiségi családból kerültek ki, régtől ismerték egymást. No, az is hasznos tanulságokkal szolgált. Tudtak latinul, színházba jártak, koncerteken és filmekben nevelkedtek fel, és szabad volt klubokba, bulikba járni. Könnyebben, főként lazábban vették az akadályokat. Mindenek ellenére olyan dolgokban volt részem – ifjúságban, önképzőkörök, túrák, az első bulgáriai nyaralás, Diószegi Fűvészkertje, néhány pompás személyiségű és tudású tanár, szerelmek, barátságok, szimatolgatás a bábművészet irányába –, amelyekért hálás vagyok. És itt riasztódom el a sporttól, a képzőművészettől és a matematikától, hogy azokhoz majd felnőttkoromban találjak, a kelletténél későbbben, vissza. Az élettudományi és az irodalmi alapokat itt szerztem meg, és azt az igényt, hogy részesülhesek a többes műveltségben.

– Ne ugorjunk ekkorát, lépjünk vissza egyet, a faluba. Az ötvenes-hatvanas évek mára fel-foghatatlan szegénységére. Itt bukik a szelektív emlékezet legnagyobbat, hogy olvasva Borbély Szilárd *Nincstelenségjeit*, időről időre azt kell mondanom, igaz van, igazat ír – a nyomorról. Az emlékezet törölte, meghagyta a nagy zabálásokat. Amiatt kérdezem éppen tőled, mert azt mondod, a faluban egy-két cigány család élt, ami vastagon belefér. De miért? Egy falu akár tíz családot is képes volt eltartani feladattal, fém munkával, budítakarítással, zenéléssel. Monostorpályi a szokásosnál is szegényebb ebben a korban?

– Monostorpályi, bár az Árpád-ház korában alapított falu, többször is elnéptelenedett, s a vissza-visszatérő benépesedésének következménye egy évszázadokon áthúzódó igénye a homogenitásra. A falum, ahogyan én tapasztaltam, elutasító volt és maradt minden kisebbséggel, mássággal, alternatívával szemben. Élt a faluban néhány zsidó család, nem volt különbség a sorsuk, mint amely az áldott emlékű Borbély Szilárd *Nincstelenségjében* irodalmi szöveggé vált. A cigányok a szomszéd település peremén, telepen éltek, a vonatról láthattam keleties életüket, s némelykor, ha a ház körül segítettek. Anyám kedvelte őket, néha volt cigány tanítványa is, s nekem például az egyik hozzánk járó cigány asszony lánya tejesstvérem, azaz, volt idő, amikor az általam meghagyott anyatej táplálta őt. A falu nagyon szegény, és a szegénység, legyen az anyagi vagy szellemi, a gyűlölködés melegágya. A faluban nem szerették az értelmiségieket, a közhivatalnokokat, az idegeneket, a nemzetiségieket, tulajdonképpen a mi tótságunk is olykor-olykor megkapta az ovátoló-évátoló jelzőt (gazdálkodó nagyszülei egymás között s a rokonságban többnyire tótul beszéltek, Medgyesegyháza amúgy is módosabb település, mint Monostorpályi), de nem szerette a módosabbakat sem, s főként nem azokat, akik kitelepedtek belőle. A falu amúgy nem a szegénységét zágyvellte, csak nem tett mást, mint amire kizárólagosan módja nyílt, minden váratlan zajra felacsarkodott. Így kondicionálódott. Nekem

amúgy az általad kárhozott nagy zabálások, multságok azt sugallják, hogy abban a kis fényre visszacsavart életben is, amely ott volt/van – és 45 előtt éppen úgy, mint a hidegháborúban, vagy a rendszerváltás után –, igenis él vágyakozás a napsütéses éden, vagy annak bármiféle pótléka után. És a nincstelenségben nem különbözött/különbözik a telepi cigány, a kisfalusi nép vagy bárki hozzánk térő otthontalan, csak annak a mértékében, hogy aztán ez a metrumkülönbség megadja számukra az egymást taszigálás táncritmusát. S természetesen a jelenség ikertestvére az, hogy a magyar társadalom, és az azt képviselő politika, jelenleg is lemond a népessége legalább 20–30 százalékáról.

– *Nem értem, hogy kerülnek a Nyírségbe tótok? Nagyobb test, tényezősszerű nemzetiség a Duna és az Ipoly mentén éltek, és Békésben. A kalandozó szóróvány szóróánya ez a néhány szlovák család?*

– Anyám tót, medgyesegyházai, azaz Békés megyei. Apám monostorpályi, bár a Partiumból származik a család. Az unokanéném családja az egyetlen tót eredetű család Monostorpályiban, mindaddig, míg anyám nem kerül oda.

– *Ja-ja, értem. Azt hiszem, az vitt felre, amikor mondtad, hogy a falud le-ovátyolózta-ovátyolózta a tótokat, de ezek szerint ti a medgyesegyházi anyai származással nem lógtatok ki a közösségből.*

– Medgyesegyháza tizenkilencedik század végi tót falu. Ott én csupán iskolai szünetekben éltem. Monostorpályi a felnevelő falvam. S itt a gúnyt, ha használták is, csak alkalmanként. De ez megtörtént a Gécziekkel is, akik ugyan nem messziről, a határon túli romániai Diósjenőről jöttek, pl. a dédpapa Nagylétára, onnan meg tovább. Nagyapa kuzmicskovács. Szóval hiába is volt évszázadokra visszamenő emlékezetű a családunk, s a partiumi-erdélyi Géczy család jól körbehatárolható ugyanis, a nevünk ismeretlen a faluban, és nem ismerték az eredeti jelentését, nem tudták, hogy a Gergyely keresztnév, s nemegyszer legeciztek minket. Csak úgy, barátságosan. Te el tudod képzelni, miket érzett ilyenkor egy gyermek.

– *Mit csinál a „kuzmicskovács”, soha nem hallottam.*

– Patkoló, azaz a falusi közösség igényeit elvégző, mindenes kovács, szerszámokat élesít, ácszöveget, kampókat kalapál, sarokvasakat készít az egyedi méretű kapukhoz, kereket abroncsoz és patkolja a jószágokat. Szóval falusi iparos, aki egyben paraszt. Éppen jól összeillettek a nagymamával, aki Debrecenből kijött Turóczi lány, amúgy varrónő.

– *Ez tájszó, nem ismerhetek minden tájszót. Viszont egy kovács a faluban az ősközösségi társadalom óta rang, a patkolókovács főleg, a hierarchia felső harmada. Amíg a falunak igénye volt a munkájukra.*

– Nagypapára akként emlékezem, amikor már nem dolgozik. A kovácsműhely az udvaron raktárrá lett. A Géczy család a faluban három kovácsot is adott.

– *Elmúlt egy nap, ott tartunk, hogy tizennégy éves vagy, Debrecen, Tóth Árpád Gimnázium, biológia-kémia tagozat, albrélet. A felnőtte válás alapstációja, a kézre álló környezet megteremtése, térképvázlatok az ismeretlen vidékről. Kötelező futamok. De honnan, milyen inspirációból érkezik az irodalom? Nem a biológia-kémia tagozatosok jellemzője, hogy Ady-összessel a hónuk alatt grasszálnak a promenádon. Hol a fordulópont? Egy véletlen író-olvasó találkozó élő költővel, egy minden előzetes tervet borító nőnemű irodalomtanár, rácsodálkozás egy regényre, versre?*

– Én nem Ady-, hanem József Attila-összessel grasszáltam, és nem is a Nagytemplom mögött, hanem az egyetem főépülete melletti botanikuskert ösvényein. Frissen diplomázott magyartanárként, Zsuga Anikó vetette fel a helyszínt, ha elolvastam és kijegyzeteltem egy nagyobb oldaladagot, akkor két-három órára, jobb évszakokban havonta, ott, a Diószegihez még távolról kötődő kertben megbeszélhettem vele a versek kapcsán fölvetődő kérdéseimet. Ő az, aki többünket bevisz Julow Viktor-előadásra, moziba zavar el és önképzőkori tanulmányokra készítet. Tudom, amikor megjelent Bari Károly első kötete, az óra helyett felolvassa az egészet. Én tőle kaptam Pilinszky *Nagyvárosi ikonokját*, s Nagy László könyveit. Az első verseimet szinte miatta írom, több figyelmet akartam tőle kicsikarni. Aztán ő küldi el a Sárospataki Diáknapokra (Kiss Tamás javaslatával egyetemben), s ennek köszönhetem a *Napjainkban* való megjelenést, harmadikos gimnazistaként.

A biológia-kémia tagozat erős specializáció, amelyet a Tóth Árpád Gimnázium megtámogatott egy karakteres humán képzéssel. Kitűnő és szerethető tanáraink voltak, szabad szellemben nevelkedtünk, igen, azt hiszem, a nevelés ott olyan erős, mint az oktatás. Az osztályba így-úgy, de betagozódtam, de mélyebb kapcsolatok nem maradtak meg máig, elkerültem másik városba, s a többség orvosná emelkedett, a saját családjuk elvárása mentén. Debreceniek ők többnyire, a vidékiek pedig megmaradtak provinciálisoknak.

Másodikos-harmadikos gimnazistaként egyformán vonzódom a biológia és az irodalom iránt, ehhez megfelelő csendet nyújtott az albérlés, s hogy a kapcsolataim nem az osztályból, hanem a gimnázium egyéb köreiből, más középiskolákból s az egyetemről származóakkal erősödjenek meg. Nem voltam könyvtárlakó, de nem is a bulik töltötték ki a hétvégéimet

– *Ezek a gimnáziumi önképzőkori közös felolvasás-szeánszok engem a kezdetektől riasztottak, taszítottak, máig nem értem, miért. Talán mert a felolvasás maga „szereplés”. Ezek szerint nálad nem okozott semmiféle traumát? A felolvasásokat a feladat részének tekinted, és elfogadod?*

– A Zsuga-féle önképzőkörben szó sem esett az általunk írott szövegekről. Zsuga ebben szemérmes volt, szerintem így is jelezte, hogy amit én írok – s talán más is –, az többnyire magánügy, és nem egyéb, mint a mély olvasás előfeltétele. Jelesebb alkotásokról esett ott szó, én például Schiller *Ármány és szerelemjéről* írtam s adtam elő valamit fél órában, és nagyon remélem, hogy az évkönyv, amelyben megjelent a firkám, véglegesen megsemmisült. De akadt egy másik kör is, ahová ugyancsak szívesen mentem, Póser Pál földrajz szakos tanárunk, aki időnként túrára vitt el minket, a Mátrát pl. vele jártuk be, egy hortobágyi projektbe vonzott minket. Azt hiszem, az én feladatomból a lótenyésztés helyzetének áttekintése volt, s így készítettem az első interjúmat. Az pedig, hogy biológia szakkörre jártam, heti rendszerességgel, magától értetődő.

– *Rekonstruálható a pillanat, esetleg a motiváció, mikor és miért kezdted verset írni?*

– Éppen szerelmes voltam, persze titokban, a legszebb szőke osztálytársnőmbe. Elsős koromban első nyarán. Hozzá írtam az első versemet. De nem voltam vele sikeres. A poézisem mintája pedig Kiss Benedek ráolvasó verse volt, s talán Buda Ferenc valamelyik népdalszerű költeménye. Kiss Benedekre magam találtam, ő az első költő, akivel leveleztem (bár ismertem már személyesen is költőt, Juhász Ferencet, és a *Virágzó világfát* ugyanolyan szeretettel olvastam, mint József Attilát), Budáról a debreceni egyetemistáktól hallottam, egymásnak másolatott kéziratos versekből csemetem el egy metaforáját.

– Buda Ferenc ekkor már túl az ötvenhatos börtönt követő szilenciumon, vagy még innen?
– Nem tudok erre pontos választ adni. Csak azt, hogy úgy olvasták, rejtett kéziratlapokon, mint hamarosan mi, az egyetemen Petrit és Szolzsenyicint, Koestlert és J. A. Szabad ötletek jegyzékét..., Hamvast, a vajdasági Új Symposiont...

– Jut eszembe Juhász Ferencről, ezek a hetvenes években született óriásversek, könyvek is hatalmasak, az Anyám, A halottak királya, A mindenség szerelme, később A szarvassá változott fiú kiáltozása, nem is értem, hogyan, de lefedték az országot. Olvastuk, beszélünk az aktuális Juhász Ferencről, veszekedtünk, vitatkoztunk róluk. Ma elképzelhetetlen, gondolom. Hasonló ma elképzelhetetlen? – kérdem.

– Juhász Ferenc hatását lehetetlen lenne letagadnom. Azt a dimenzióváltást, amelyet az ő költészete jelent a magyar és világirodalomban, középiskolás biológusjelöltként menten magaménak tudtam, és a módszert, hogyan is illik új kozmoszt teremteni, irigyelem. S valóban, a mi családunkban hol így, hol úgy, jelen volt Juhász, nagyjából katonakoromig. Néhány éve pedig ismét. Amúgy az egyik néném, a berettyóújfalusi árva gyerekeket gondozó iskola tanárnője rajongója volt, ő például természetesnek vette ezt a figyelmemet, apám, aki Adyt se kedveli, pedig értelmiségének adott hangot. De Juhászhoz hasonló költészeti forradalmár kevés akad, amúgy nála kisebb teljesítmények is ki-kiváltottak országos érdeklődést. Én bizony szinte félevenként érzékelek egy-egy ilyen figyelemhullámot, bár nem a könyvpéldányszám ennek az indikátora. Szóval: Juhász, bár nem tud róla, biztosan szerephez jutott abban, hogy egyszerre lettem biológus és költő.

– Tekinthejtük úgy, hogy a gimnáziumi évek alatt helyel-közzel eldől, hogy életed egy része az irodalom felé kanyarodik. A hetvenes években Sárospatak ugyanaz a fiatal irodalmi központ, mint Sárovár Mezey Katalinnal, a mostani középnevezdek számára?

– Egészen pontosan így zajlott, s kb. három év alatt. Sárospatak erős közösségi élményem maradt: voltunk ott néhány százan, s az irodalmi esten akkora tömeg figyelt, mint majd csak Szegeden, a JATE Klubban, a Zalánál közös fellépéseken. Ami érdekes, hogy ott egymástól nagyon-nagyon eltérő alkatú költők s írók pályája kezdődött el, s a zsűri ízlése szerint mennyiféle támogatásra érdemes kezdő lépett föl.

– A folyóiratközlés a folyamat természetes része? Különleges kitüntetés? Költővé avatás?

– Igen, a három díjazott anyagát megjelentette a *Napjaink*, ami, tudtommal, nem a dolog természetes velejárója. Aztán majd csak 3–4 év után válok folyóiratban közzélvé, szegedi egyetemistaként, s bár én mindig a *Tiszatáj*at sorolom az elsőnek (holott már nem az Iliá-féle szerkesztés közölt, ámbar az Iliának tetsző verseket), de előtte már a *Forrásban* és az *Alföldben* is napvilágot láttak a munkáim.

– Ez érdekes, de mennyire. Gyorsan megpróbáltam összeszámolni a könyveid számát, de belekavarodtam. Szépirodalmi könyveid, esszék, versek, képversek, regények, novellák ötvenöt és hatvan között valahol. Szakmunkáid – kötetben – száz fölött. Mi volna, ha vonzódnál is a könyvirodalomhoz?

– Ahogy némely folyóirathoz, pontosabban folyóirat-szerkesztési időszakhoz, erős kapcsolódási igényem mutatkozott (annak ellenére, hogy sosem voltam egyetlen folyóirat magvában sem), úgy alakult, hogy a könyvkiadókkal nem jött létre ahhoz hasonló munkakapcsolat. A Mátis Lívai szerkesztette könyvek miatt kapcsolódtam a Szépirodalmi Kiadóhoz, majd a Kortárshoz, Tóth László okán a Széphalomhoz, az

Isterhez, majd a Kalligramhoz, Reményi József Tamás pedig a Krónika Novához, hovatovább a *Tiszatáj* könyvkiadójaéhoz, majd a Palatinushoz, s most éppen a Gondolathoz köt. Azaz szerkesztő-függő vagyok. Az a félszáz szépirodalmi kötet pedig, amelyet fölmelegetsz, nem sokkal több húsznál, mert több két, három kiadás változatát is képezi. A szakmunkáimmal különböző a helyzet, az egyetemi lét megköveteli a publikációt, a kutatást, az innovációt, ezek többsége gyorsan elavul, a tudomány természete miatt.

– 1972-ben érettségizel, felvesznek Szegedre, vége az albérlet paradicsomi életének. Újabb átmenet. Ugyanebben az évben fellépés a Magyar Néphadseregben. A legmeredekebb átmenet. Nem lehetett megúszni? Az én környezetem rettegett a katonaságtól. Mindent elkövettünk, hónapok idegosztályon, a szülők orvos ismerőseinek bevetése. Minden volt. Porcbetegségek, sükettség, ez remekül működött az alkalmatlanság megszerzéséhez, csontlágylulás, pszichés gondok, ami persze veszélyes, mert az ember nem szerezhette meg a jogosítványt. Hová vonultál? Milyen körülmények között, mennyire beletörődve a megváltoztathatatlanba?

– Nem szívesen beszélek róla. Különös, beilleszthetetlen, para-időszak. Maga a pokol.

– De a katonakorra szánhatunk némi időt?

– Most az egyszer...

– Hová vonultál? Milyen körülmények közé? Lentiről csak szörnyűségeket hallottunk a maga idején.

– Hódmezővásárhely. SzPG-lövész, egy négyes rajban. Zalán Tibor, Mányoki Endre, Kisbali László, Tüske László, Duró Győző és az egyetemi évfolyamom valamennyi fiúja. Regényt írok, amelyet elégetnek, s felajánlják, hogy ne bibliai témát szövegesítsék, hanem Lenin életét. Dócon kint felejtenek az éleslövészetten, emiatt nem megyek hegyi lövészetre. Elkezdek kopaszodni. Félidőtől egy alezredestől megkapom a fia civil ruháit, vasárnaponként civilben járom a várost. Találkozom Till Aran szobrászsnővel, és a műtermében annyi Kohán-festménnyel, amennyit nézni is alig bírt a szemem. Till Aran fészülete akkor már IV. Pál pápa dolgozószobájában van. Mészöly Miklós, Dosztojevszkij, Ottlik Géza. Az első Baka-vers a *Tiszatájban*. Kiderül számomra, hogy a természettudománnyal foglalkozók jobban vonzódnak a művészetekhez, irodalomhoz, mint a bölcsészek a természettudományokhoz. Talán ennyi elég.

– Megértem, de kronológiai szempontból, a megváltozott alkotói helyzetből mégis meghatározó tizenegy hónap, ha a Paradicsomban töltöd, akkor azért, ha a Pokolban, azért, nem? Csak hoztál magaddal valamit, arról nem beszélve, hogy Zalánnal, Mányokival a körletben. Mi volt ezzel a regénnyel? Ki égette el, miért? És miért nem Leninről írtál regényt?

– Az a regény egy határidőnaplóba íródott, napról napra, napló és fikció keveréke volt, egy szigetlakóról, aki lehetséges történeteket talál ki magának, más-más szereplőkkel, helyzetekkel, csupán azért, hogy megtapasztalja önmaga sokféle kiterjedési lehetőségét. Egy srác, amúgy évfolyamtársam, elcsente a kéziratot, elolvasta, majd a tanuló vaskályhájában elégette. Furcsa, balos és messianisztikus figura volt, filozófiai tételek megvalósítását látta önmagában, jogot formált arra, hogy ami, szerinte, nem e világra való, azt elpusztítsa. Dzsuzsz – maradjon feloldatlan a neve – aztán kimaradt az egyetemről s öngyilkos lett. Másrészt erről a regényről az előljáróim is tudomást szereztek, ki tudja hogyan, úgyhogy a kultúrtiltsz időnként továbbképzésben részesített. A Lenin-életrajz elől pedig a már említett alezredek menekített el, valójában a hétvégét elzárta előlem, ne írással, hanem hódmezővásárhelyi lófrálásokkal töltssem

inkább ki. Az jobban is megfelelt életkoromnak. A katonaság amúgy a későbbi pályatársaim garmadáról nyújtott esszenciális előismeretet.

– *Nem válaszoltál a „kiútkeresés, inalás a katonaság elől” kérdésre. Felétek természetes hazafiúi kötelesség a „kitölteni, letudni” a sereget, mert „attól válik férfivá a fiú”?*

– A falusi örökségemből ez következne, de én semmi ilyesmit nem gondoltam a katonalétről. Rettegtem tőle, s nem is ok nélkül. Túl akartam lenni rajta, megesett velem, beletörődtem. És szerencsémre, aztán soha nem hívtak be.

– *Nagyon érdekes ez a civil ruha ajándék, nem is értem igazán. Egy alezredes és egy „előfelvételis” kiskatona státusa ég és föld. Valami rokon? Civiorkori ismerős? Titkos katona költő, egy rejtőző korunk Balassija?*

– Az alezredes apám egyik munkatársának a fia, kinek a gyermeke kb. velem egykorú. Mindez hogyan derült ki, nem tudom, vélem, a szülői gondoskodás egyik formája volt. A szüleim megszokták, hogy nehezen viselem bárki segítségét, így ha tenni akartak értem bármit is, körültekintőnek és óvatosnak kellett lenniük, hiszen tartózkodtam a kötöttségektől és a köszönettől. Hogy én ilyen vagyok, azt legerősebben a katonaságnál tapasztaltam meg. Az a tizenegy hónap önismereti tréningnek is tekinthető, nem csak a gyerekek felnevelődése legbutább, izmot roncsoló szakaszának. Az iniciálás sikerült, kicsiben is látható, hogyan képes egy hatalom maga alá gyúrni a személyt, s hogyan nem tűri a személyiséget.

– *A hamuvá vált regényt tudjuk. Írtál verseket, rövidebb lélegzetű prózákat katonaként? Az irodalom a körletben téma volt? Tudva, most már tudva, kikkel együtt „húztál csizmát”, a kérdés kézenfekvő.*

– Nem voltam író társakkal egyazonos körletben. Csak szabadidőben találkoztunk vagy nem találkoztunk. Többnyire a kantinban, korsó sörrel, vagy a kantin mögött, a nyárfák alatti fűben ülve. Zalánnal egyetemistaként váltunk barátokká, addig csak méregettük egymást, nekem szokatlan volt az elhivatottsága, Mányokival majd csak a *Mozgó Világ*-időben, tulajdonképpen csak a marcona alakja és a bajsza rémlik, amikor már elemébe került. Én többnyire verseket körmöltem, de leginkább tanultam a versírás fortélyait. De Tüskével volt néhány közös szövegünk, a fogalmi költészet elkötelezettje, azt hiszem, nagyon jó költő már akkor is, meglehet, nála e kezdemények megmaradtak. Olvasni azonban mindenki olvasott: a ttk-sok jó olvasó emberek, s egymás kezébe dugdosták, amelyeket arra érdemesnek találtak. Talán a fizikusok a kivételek, ők káprázatosan tudtak egy-egy fizikai problémát kifejtteni, s ez elvette az idejüket a világ egyéb dolgaitól.

– *Nem maradhat szó nélkül: Zalán és a negyvenéves – ha jól számolom – barátságotok. Ti folyamatosan hasonló pályán mozogtok, két közel hasonló kilövésű bolygó. Azonos időben olvashattuk a képverseiteket, a posztmodern verset, prózát. Mennyire szoros, mennyire követhető ez a barátság? És mennyire naprakész?*

– Azt hiszem, az indulásunkban ugyanazok a hatások alakítottak minket. Baka Pista segítő barátsága, Iliá Mihály kitüntető figyelme mindenekelőtt a fontos, és hogy Tibor is, én is ugyancsak falusi származékok vagyunk. A kulturális meghatározódásunk azonos eredőjű. Tiborral hol nagyon szoros, hol lazább és kijelentő módú a kapcsolatunk, a barátság azonban szüntelen és mély. A barátsághoz biztosan hozzátartozik az egymásra figyelés következtében az, hogy hatunk egymásra, hol ő inkább rám, hol

én inkább rá. A vizuális költéssel én kezdek korábban foglalkozni, az esszéikkel ő, de ez mind felszíni jelenség. Az talán a közös, hogy sokféle értékre nyitott szemléletűek vagyunk, így szocializálódtunk, mi első generációs értelmiségiek, akiknek sok küzdelmet jelent a mindennapi élet.

- *Mikor szereltél le, melyik év melyik hónapja?*
- 1973. augusztus elseje. Szeptembertől Szeged.

- *Ha Szeged, márpedig Szeged, akkor előben kellett látnod Paál Isti Egyetemi Színpadának országos hírű tündöklését, hetvenhárom a Petőfi rock éve. Szeged csuda hely a hetvenes években. Miért?*

- Paál Istvánról, amit lehetett, elmondtam már a *Nyom* című esszémben. Az Egyetemi Színpad közelében voltam. Ismertem őket, láttam őket, erős kisugárzása hatott rám, de barátságáról szó sem volt. Paál István arisztokratikus jelenség, s az érzékenysége irigylésre méltó. Jó közösség centrumaként fenn tudta tartani a munkakörülményeket, s tette a dolgát, amíg tehetette. Veszprémben lesz majd csak közeledésünk. Az avantgárd iránti szeretet, a lengyel kultúra iránti figyelem általa megerősödött.

Különös a kérdésed számomra. Nem régen beszéltem Zalánnal, s mondja, Szegeden volt éppen sikeres estje. Aztán, a maga szelíd módján, rákérdezett, mi az oka, hogy olyan engesztelhetetlenül semmibe vesznek a szegedi filozófusok. Hát nem tudom, s nem is tudhatom, amíg el nem mondják. Szóval Szegeden, holott én nem gondoltam ezt, rossz élmények is maradtak rólam, utánam. Szeged – ezek szerint – megteremtette az életre szóló barátságokat és ellenségeket is. Nekem az alfám az a város, a maga porosságával, színtelen folyójával, nagy lélegzetű embereimmel, és a hőzöngésével, ármánykodásával és kíméletlenségével együtt. Ott írták le rólam az első feljelentő leveleket, és ott szavalták a verseimet is. Oda hívnak, és nem hívnak. Baka, amikor valójában elkergettek Zalánnal a városból, örült annak, hogy máshol szerzünk magunknak helyet, biztonságosabbnak találta így, de azt is tudta, hogy mi mindig Szeged-szagúak leszünk.

És hogy miért ilyen, amilyen? Szeged ízig-vérig modern város, a nagy árvíz elvitte a múltját. Megtanulta, hogyan kell önmagát ismétlően fölépíteni, képes egyszerre paraszt lenni és értelmiségi, s tudja, mi szükséges a holnapjához. És valaha – bár én alig tapasztaltam – nagyon toleráns volt, és remélem, most is az.

- *'73 szeptemberében kezdődik az egyetem, új világ, új premier. A kezdete annak, ami ma vagy. Melyek ezek a pontok, amikből nem engedsz az ezt követő években? Csak többszörös áttétellel állítható, hogy a körülmények optimálisak, hogy a kapuk nyitva. Kérdezem másképpen: minden tudatos, minden elhatározott és megtervezett?*

- Tudod, az egyik barátom a Lukács-archívumban, Lukács ágyára rántott egy kíváncsi, nagy mellű, talán még nem is szép alkalmazott nőt. Aztán azt mondta, hogy az öreg kampósbotjai végig ott zörögtek az ágy végében. Ez engem sok mindenre megtanított. Az ember bele van vetve a környezetébe, s ez a környezet formázza ki az alakját, semmi lehetősége, hogy a formázásban társ legyen. Elszenvedi. Egyetlen reménye, hogy tanúságát adja a folyamatnak, elmondja, mi történik vele. Szeged az öntőformám, s én elmondom, milyen az, amikor az öntőforma nyomát viselő lény más prés alatt átalakul egy másik formává. Szeged utópiát adott, és ez elég egy életre. Szóval az, hogy milyen körülmények voltak, milyen kapuk nyíltak meg, milyen cölöpök vannak, s hová leverve, nehezen látható, s talán nem is fontos ez. Az a korszak a fontos, amely felnőtte tett. S egyre inkább úgy látom tehát, a körülmények változatlanok, s csak az a más, ahogyan

ezeket érzékeljük, ahogy ezt meg tudom jeleníteni a magam eszközeivel. Ahogy túl tudom élni, ami elég faramuci és lehetetlen, ha tudom, hamarosan nincs a túlélésre lehetőség. Nincs itt más, csak az, hogy a nőt érzékeljük-e vagy Lukács kampóbotjainak kopogását az ágyfőnél.

– *Jó, tehát Szeged. Egyetemi évek. Helykeresés a választott szakmában, hely- és műfaji keresés az irodalomban. Bár a hetvenes évek sokosztatú világa kétségtelenül rangot ad a költőnek, miért a költészet mellett teszed le a lantot?*

– A líra nem választás kérdése. Minden más igen: a próza, az esszé, a képzőművészet határműfajai, bár mindez végső fokon a líra átfolyásai az én életemen. A lírai attitűd genetikai és szocializációs adottság, bennem van a lágy szláv bánat, a konok partiumi-debreceni protestantizmus, a falusi tehetetlenség és fogszorítás, és megtanulom gyorsan, hogyan lehet a hátrányaimat, ha szegyenkezve is, de kezelni. Hogy költő tudok lenni, kamaszkorom végére dől el, s hogy miféle algoritmussal, az Szegeden, s ezen algoritmusok kidolgozása már a felnőttkor feladatává vált. Szegeden a kortársi terep nagyon markáns, kiformalódott a mögötte álló helyi hagyomány is. Tömörkény, Móra, s az újabbak, Mocsár Gábor (ő az első helyi író, akihez az egyik debreceni gimnáziumi tanárom, Móré Mihályné Jutka néni elirányít), majd pedig Veress Miklós, Szepesi Attila, s az ordas-mosolyú, drága Baka Pista! Bakában, az ő társaságában, akadt némi újbalos színezet, de erősebb és lényegesebb hatása a közelmúlt orosz irodalma, főleg a leningrádi irodalom iránti érzékenység kialakítása. Baka szerepe meghatározó a sorsomat illetően, s úgy látom másokéban is. Ajtót nyitatt előtünk. A másik személyiség Ilia Mihály, mint *Tiszatáj*-főszerkesztő, s majd pedig mint irodalomszervező és nagymester. Mi, Ilia-tanítványok menthetetlenül új – akkor sokak szerint veszélyes – normával rendelkezünk: részben, hogy az irodalom művelése nem politikai, hanem etikai kérdés, részben, hogy a magyar irodalom államhatárokkal nem darabolható fel, s részben az, hogy a nemzedéki érvényesülésnek a legtisztességesebb, ámde legveszélyesebb módja a lapok szerkesztése. Ja, és az, hogy nyelvi teremtmények vagyunk. Az, hogy a *Gazdátlan hajók* antológia tagjai, majd az *Arctalan nemzedék* (Kiss Ferenc ránk süttött billogja), s majd a sokféle vidéki irodalom és a budapesti körút-irodalom egyszer csak egymásra talál, némileg ennek a legkövetkezetesebben Ilia által képviselt, az ő tevékenysége révén hiteles eszme- és tevékenységrendszernek a következménye. Nem véletlen, hogy szinte valamennyi Ilia-fióka szerkesztővé vált. Egyetemistaként leginkább verset írok, a szegedi antológiába kerül a java, az első verskötetem anyagában azonban már nem sok a szegedi eredetű vers. A Szegedi Egyetem szerkesztősége környékén is elő-előfordulok, de az újságírói feladatok nem vonzanak. A költői életervem azonban akkor még nem hosszú: azt hiszem, harminchárom éves kora után nem írhat verset az ember, abban ugyanis rejtőzik valami szegyetlenység.

– *Várjunk kicsit. Nagyot ugrottunk, de legyen. Az első versesköteted, remélem, nem tévedek, a Vadnarancsok, az első próza-, inkább szocikötet, a Vadnarancsok, amit élettörténet-rekonstrukciónak nevezel, a sárga JAK-sorozatban jelenik meg, ami – valójában – el is nyomja, háttérbe is tolja az egy évvel később megjelenő verseket. Hogyan lássuk a két Vadnarancsokat? Miféle viszonyrendszer köti őket össze?*

– Az első verseskötetemnek a *Vadnarancsok*at számítom, amely Veszprémben jelent meg újságformátumban, két betűkkel és egy felolvasóest-kísérő kiadványaként. Máig kedvelem ezt a rendhagyó formát. Ezt követően adta a *Vadnarancsok* címmel a Szépirodalmi a négy élettörténet-rekonstrukciót, amely a társadalom margóján élők-

ról tudósított. Majd a Magvetőnél került kiadásra a Léghajó és nehezeke, Keszthelyi Rezső szerkesztésével. Utóbb a Magvető a Vadnarancsok II. szexuális deviánsokról szóló beszélgetőkönyvét is közrebocsátotta a JAK-sorozat első tagjainak egyikeként, s a Szépirodalmi kiadta az Elemek verskötetét (albumként, hogy beleférjenek a Vadnarancsok versei is). De a Vadnarancsok öt kötetből állt. A negyedik kötet regény, s Kezét reá veté, hogy lásson... címmel jelent meg a Szépirodalminál. Az ötödik egy dráma, színpadig nem jutott el, akkor már a tiltás és a túrés határára kerültem, bár a lapok többsége közölte a verseimet, színpad nem fogadhatta be. Így sosem vált belőlem színpadi szerző.

– *Hetvenkilenc végén vagy nyolcvan elején találkozunk a Bajza utcában, a Csütörtök Esti Társaság egyik téli csütörtökjén. Soha nem kerülök fel, ha meg nem ismerem Tóth Erzsit, fel nem visz, és bár füttyültem mindenre és mindenkire abban az időben, mégis riasztott a kortársakhoz kapcsolható komfortérzet teljes hiánya. Nem emlékszem mindenkire, zűrés időszak ez az évforduló, kijön az első könyvem, az Eridánus, azt hiszem, eltévedtem az erdőben némiképp, de Szilágyi Ákosra, Zalánra, Szikszai Karcsira, Szkárosira, Szervácra emlékszem, és arra, ahogy az asztal mértani középtáján szomorkodott – hasonló, általam nem ismert idősebb költőkkel – Hervay Giza. De a legmeghatározóbb felismerés, túl azon, hogy mindenki egyszerre beszél, senki nem hallgatja végig a másikat, ez mifelénk meglehetősen szokatlan jelenség akkoriban, csodálkoztam baromira; hogy amikor félreültem valakivel, én az idegen hús, az a valaki csak rosszat volt képes mondani az összes többi jelenlévőről. Nem értettem. Azóta sem értem. Harminc alatt vagyunk mindannyian, ekkor még nem dúl a kenyérharc, nem is a dicsőség és a díjak utáni loholás a cél. Te gyakrabban láttad együtt a társaságot. Mit gondolsz erről az időről?*

– A társaságba magam is Zalánon keresztül sodródtam, amint egyéb más kortársi ismeretséget ő hozott. A CsET azon alkalmára magam is emlékszem, amikor ott ültél Tóth Erzsivel, még arra is, ki kivel és miért üvöltözött. Akkor már olvastam az *Eridanus*odat, nemzedéki tettnek is gondolom azt a művet, amint azt is, hogy a falka tagjai hosszasan csak egymás ellenében tudták önmagukat megfogalmazni. Nem egy békés közösség volt ez, de nem is lehetett ez a dolga. Utóbb a népies örökség fenntartóihoz kapcsolják a vezetőit, ami azonban csak úgy igaz, hogy az ehhez az örökséghez kritikával forduló vagy szeparálódtak, vagy elmaradtak. Tény, hogy a társadalmi szerepvállalásra hajlamosak, az újbaloaktól a népnemzeti hangsúlyokat erősítőig, kezdetben sokan voltak, túrték az avantgárdot is. Gondold csak meg: a nagyszerű Tóth Erzsi, vagy Csordás, a munkás érzékenységű, Szervác József, a vizualista, Szikszai Károly és Csajka Gábor Cyprián, vagy Zalán, s oldalasan én. S köztünk olyanok némelykor, mint a Bella István, vagy éppen Hervay. Gizi, róla is beszéltem már máshol, a pesthidegkúti pszichiátrián betegként (ahol a *Vadnarancsok*at írtam) megismert erdélyi költő asszony közeli ismerősöm volt. A szentendrei találkozón pl. azzal rémített el, hogy akinek tehette úgy lábjegyzetelt, mint aki az ő orvosa vagyok. Gizi halála volt számomra a CsET vége is: a temetésén mind ott voltunk. A CsETben nem éreztem jól magamat, a harapdálás mindenkinek sok sebet okozott. Amúgy a csütörtökönként bandázó csoport először a New Yorkban, majd az olcsóbb melléki kocsmában, s végül az Írószövetség éttermében lakozott, ez utóbbiban találkoztunk mi is.

– *Eltelt az idő. Emlékszel-e a pillanatra, amikor az első könyved kézbe vetted?*

– *Hogyne emlékeznék. Postai csomagban küldte Mátis Livia, sietve, mert akkor már tudta, kitért a botrány. Sok sárga borítós kötet, valami ötven darab, jó nehéz volt a pakk.*

S a könyv szaga a barna színt idézte meg. És halálra nevettem magamat, mert a kiadó, óvatosságából, a fényképet is színessel nyomta, s a szőke, lézengő rittekből egy marconna, sötét színkomplexiójú harcos lett.

– És a válaszra, ha megfogalmaztad kérdésként, mit akarsz az irodalomtól?

– Az irodalom számomra életjelenség. Nem akarok én általa semmit, mert nem esz-köz, nem egy bot vagy kavics, amit használok. Alapfunkció, ami nélkül én sem létezem.

– *Hatvanéves leszel, mire ez a beszélgetés megjelenik. Jelent valamit a hatvan, túl azon a tényen, a dolgok változnak a maguk természete szerint? A világ, te és az irodalom, hogyan éltek egymás mellett a továbbiakban?*

– Kíméletlen egy helyzet ez, de éppen olyan, mint volt a harminchárom, a negyven vagy az ötven. Az utóbbi időben eléggé átalakulóban az életem, kumulálódtak az események. Formálódom át, változások sora fejeződött be, s kezdődik valami más. Meglehet, csak azt remélem. Meglehet, nem ez lesz. Sosem féltem a dolgokat újratekenni, van egy centrumom, ahova mindig visszatértem, s amely nem foszlott most sem szét, csak már másként szükséges érzékelnem és megjelenítenem. Egy regényt írok, negyedik éve, két évet még bele kell tenni, s bízom a versekben is, megszületnek, ha itt az ideje.